

0500 Hoset - et eventyr av de sjeldne

Rett nok hadde jeg hørt om Hosetnåla, samt skrevet litt vedrørende ulike hendelser tilknyttet Hosetgrenda på Ytteråsen i Lånke, men tirsdag den 1. april 2014 var første gangen jeg fikk inngående kjennskap til området gjennom en befaring av en kultursti som slynger seg vel en kilometer på eiendommene til John Einar Moum og Kjell Peder Moum. Her fortelles opphavet til rike kulturminner fra svunnen tid og fram til begynnelsen av krigen. Kulturminnene er kvalitetssikret gjennom fagfolk. Kulturstien er et viktig bidrag for skoleklasser, turvandrere og alle som har interesse av å vite mer om dette området som inneholder historie som gjenspeiler blant annet en meget tidlig bosetting og jernutvinning. Prosjektgruppen, har sammen med grunneierne, bestått av arkeolog og doktorgradsstipendiat ved Universitetet i Stockholm Linn Eikje, rådgiver Mette Wanvik fra Stjørdal kommune og Lars Forseth, spesialrådgiver/arkeolog ved Nord-Trøndelag fylkeskommune.

Fra en befaring i april 2014

F.v: John Einar Moum, Kjell Peder Moum, Per Malvin Moum, Mette Wanvik, Lars Forseth og Linn Eikje

Av det som nå følger, er mesteparten av teksten utarbeid av fagfolkene i prosjektgruppen, tekst som befinner seg på de relaterte skiltene du vil møte langs naturstien. Enkelte tilleggsopplysninger har Torbjørn Aasvang vært behjelpelig med. Tekstene er gjengitt med prosjektets tillatelse. Bildene er tatt av undertegnede. Skiltene langs kulturstien har egne bilder og illustrasjoner som du kan glede deg til å se.

1. Hoset

På gården Hoset finnes en av Stjørdal kommunes tetteste konsentrasjoner av kulturminner fra jernalderen. Det kan virke underlig at vi finner en så stor samling kulturminner på et sted som i dag ikke oppfattes som sentralt. Men hva som regnes som viktige funksjoner i et samfunn har endret seg over tid. Samtidig har nettopp Hosets beliggenhet utenfor det største utbyggingspresset vært med på å bevare disse kulturminnene, slik at vi har en fantastisk kulisse for en historisk vandring.

Den viktigste kilden til kunnskapen vår om Hoset er et prosjekt som fant sted på slutten av 1960- og begynnelsen av 1970-tallet i Norge, Sverige, Danmark, Finland og Island. Prosjektet

het «Det nordiske ødegårdsprosjektet», og var et tverrfaglig samarbeid mellom arkeologer, historikere, botanikere, geologer og geografer. Målet var å finne ut hvorfor og hvordan gårdsbosetningen ble etablert i de ulike landene. Hoset var en av flere gårder i Norge som ble undersøkt. Det ble funnet spor etter de ulike ervervsformene som har vært bedrevet gjennom historien (jordbruk, jernvinne og utmarksbeite). Kulturminnene forteller om et allsidig bruk av området over en tidsperiode på flere tusen år.

Langs stien vil du kunne lese om de undersøkelsene som ble gjort på Hoset, og om hva de ulike kulturminner er. Du kan lese om fortidens jordbruk, begravelser, ferdsel og jernutvinning, og om Hoset under andre verdenskrig. For å få mest mulig ut av skiltene anbefaler vi at du følger stien mot klokken.

2. Grav og gravskikk

På Hoset kjenner vi til 48 gravminner. Hvordan man har behandlet og gravlagt sine døde har endret seg gjennom den tiden det har bodd folk der. Den mest synlige variasjonen er gravens form og størrelse. Også hvordan den døde er behandlet, og mengde og type gravgaver, er forskjellig.

Kjell Peder Moum, mor Inga Eline og John Einar Moum ønsker velkommen

På Hoset er fem av gravene arkeologisk undersøkt. Selve gravleggingen hadde fått liten plass i gravene. De to eldste gravhaugene som er undersøkt, er fra ca. 200 e.kr. I begge gravene var den døde brent, det var få gravgaver, og graven var dekket av en liten steinrøys. Restene av den døde og gavene var lagt i et lite kammer, eller kun et lag av kull i røysa kunne vise hvor begravelsen hadde vært. Når du følger stien videre vil du passere den yngste graven som er undersøkt. Denne graven er fra vikingtiden. Hvorfor er det så stor forskjell mellom graver? Hvordan den døde ble behandlet, og hva denne fikk med seg i graven var knyttet til forestillinger om hva som kom etter døden. Tanken var nok at det som ble lagt i graven, var tilgjengelig for den døde i et liv etterpå. Men det fantes også andre grunner til å gi den døde en stor haug eller mange gaver. Den dødes slekt kunne på denne måten demonstrere sin status og posisjon i samfunnet, sin rikdom, eller hvilken arbeidskraft de disponerte over.

3. Vikingkvinnen på Hoset

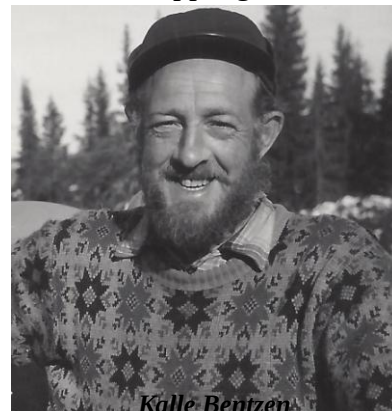
Den yngste graven vi kjenner på Hoset er en kvinnegrav fra vikingtiden. Denne graven inneholdt et irsk korsformet bronsebeslag eller smykke, to

Hosetnåla som ble funnet i 1962

skålspenner av bronse, en jernring, tekstilfragmenter og brente bein. Graven ble oppdaget da man skulle sprengte tomt for ei hytte. Fordypningen etter den påfølgende gravingen kan du se som en forsenkning i terrenget.

Det irske beslaget i funnet er formet som en Valknute. Valknuten er et gammelt vergesymbol i mange kulturer. I Norge brukes den i dag som severdighetssymbol på skilt. Du kan også se en trekantformet gravhaug (noen ganger kalt stjerneformet). Denne typen grav finnes over et tidsrom fra før-romersk jernalder til vikingtiden i Trøndelag. Hosetnåla, ble som så mange andre kulturminner funnet ved en tilfeldighet i 1962 da Karl "Kalle" Bentzen holdt på med en hyttetomt, noen få meter til venstre fra der skiltet står i dag.

4. Veien, tunet og graven; Å se og bli sett.

Når man i fortiden valgte bosted, var lokaliseringen vesentlig, slik det også er i dag. Hoset lå fint til i forhold til flere viktige ressurser, som god jord og mulighet for å la ge jern. Et annet slikt gode er den gamle ferdselsveien fra Ytteråsen ned Leksdalen til fjorden. Veien forbinder fjord og fjell, og gjorde Hoset til et sentralt sted ut fra datidens kriterier. Det er vanskelig å anslå veiens alder nøyaktig. Vi vet imidlertid at det har vært vanlig å plassere gravhauger langs ferdselsveier i jernalderen - det har vært viktig å se og bli sett. Derfor vet vi at veien er eldre enn gravene.

En annen vanlig plassering av gravhauger har vært ved gårdstunet, eller steder på eiendommen med utsikt til tunet. «Ødegårdsprosjektet» lyktes ikke i å finne spor etter selve bosetningen på Hoset. Man antok at denne må ha ligget litt opp fra dalbunnen, i sørvendt helning, der jorden er lettere å drive og frosten ikke får samme tak som lengre ned. En forklaring på de manglende resultater kan være at bosetningen lå tett opp til dagens bosetning, og at sporene derfor er gått tapt, eller ikke er tilgjengelige for oss nå.

Torbjørn Aasvang har kvalitetssikret teksten

I jernalderen var retten til jorda vesentlig, da dette var en av de viktigste ressursene. Gravene kan ha fungert som et bevis på eiendoms- og bruksrett til en gård eller et område. Det finnes eksempler på at man hadde felles gravsteder for flere gårder eller for en hel bygd, hvor det ligger flere hundre graver samlet i ett felt.

Vanligst er det at gravene ligger i mindre grupper, fra noen få og opp til 20. På Hoset ligger gravene i grupper fra to til fem. Du kan da se hvordan gravhaugene ligger langs veien på begge sider.

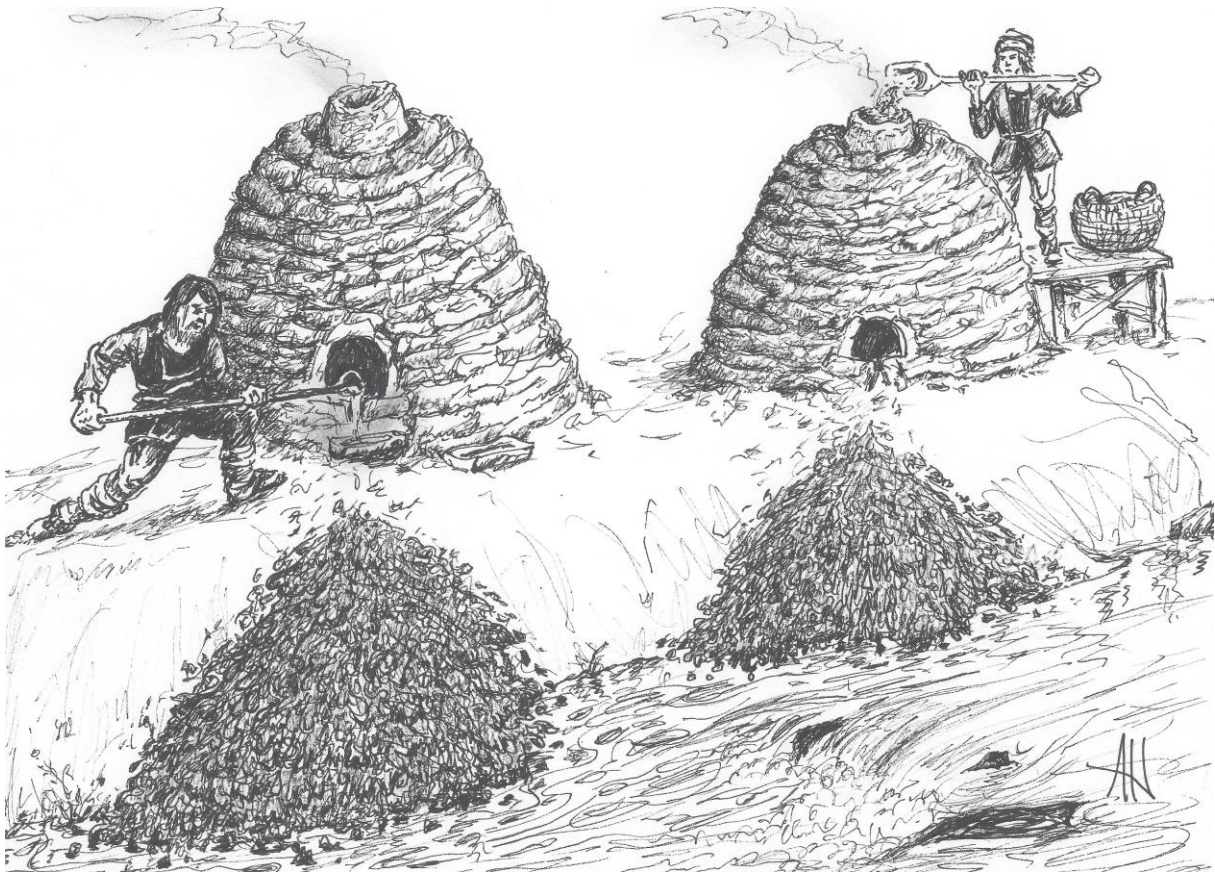
5. Jernvinneanlegget på Hoset - en av de første undersøkelser av sitt slag

Prosessen med å fremstille jern begynner med at myrmalmen må graves opp fra myra og tørkes. Deretter blir malmen brent på bål for å fjerne planterester og vann. Til sist må jernet skilles fra slagget. Dette skjer i en vedfyrt ovn.

Spor etter jernvinneanlegg kan være vanskelig å få øye på. Ofte er det funn av slagg-klumper i bekker som er første tegnet på at man befinner seg ved et slikt anlegg. Sånn er det også på Hoset. Utgravingen i forbindelse med «Ødegårdsprosjektet» i 1973 og 1974 er den første arkeologiske utgravingen av et jernvinneanlegg i Trøndelag. Slagghaugen ble gravd ut først.

Året etter søkte man etter blestergropa til ovnen. Utgravingene her kom til å få stor betydning for senere utgravinger av jernvinneanlegg i Trøndelag.

Anlegget på Hoset tilhører den eldste typen jernvinneanlegg i Norge; rosett-anleggene. Disse var vanlig i Trøndelag, hvor de var i bruk fra ca. 300 f. kr til ca. 500 e. kr. Rosett-anleggene består av en sjaktovn i midten, omgitt av flere groper. Et anlegg kan ha fra en til åtte ovner. Jernfremstilling var trolig et sesongarbeid, hvor man fant malmen på våren og fremstilte jernet på høsten. Størrelsen på jernfremstillingsanleggene og slagghaugene viser at jernfremstillingen har krevd større arbeidskraft enn det man hadde på den enkelte gården. Et anlegg på fire ovner har sysselsatt cirka ti mann. Slagghaugen på Hoset hadde en utstrekning på 45 kvadratmeter, og det sammenpressede slagget utgjorde 10 kubikk. Virksomheten ved større anlegg må derfor ha vært organisert, enten av en leder i samfunnet, eller som et samarbeid mellom flere gårder. På disse jernvinneanleggene produserte man også mer jern enn man selv hadde bruk for. Jernet som var til overs ble brukt i handel med andre.

6. Hoset under 2. verdenskrig – forsyninger til Hegra festning

Da major Hans Reidar Holtermann, leirkommandant på Øyanmoen, den 10. april 1940 fikk beskjed om å overgi personell og materiell til tyskerne, tok han sine 50 mann og forflyttet seg til Hegra festning. I løpet av de neste dagene samlet det seg mange frivillige, og den 14. april var styrken på fortet 200 mann og en kvinne. På sitt meste var det 250 mann på Hegra festning.

Styrken på Hegra Festning var avhengig av forsyninger, spesielt matvarer, parafin og ammunisjon. I løpet av de neste to dagene ble det etablert en forsyningsrute over skogen fra Hoset og Elvran. Varer ble sendt opp til Nordre Elvran, hvor kjørere med hest brakte varene videre opp til Hoset. Sverre og Peder Moum deltok i dette arbeidet. På Hoset ble forsyningene

hentet av skipatrukker fra skitroppen på Hegra festning. Ytterligere to Moum-brødre, Magne og Paul, gjorde tjeneste i skitroppen, lommekjente som de var i området. Skipatrukkene besto av tre til fem menn. To patruljer gikk ut tett etter hverandre, som et sikkerhetstiltak. Skituren tok rundt seks timer hver vei og foregikk vanligvis om natten. Etter seks timers skitur i mørket var det godt for skipatrukkene å få hvile ut, tørke sine klær og spise litt på kjøkkenet hos Rakel Moum på Hoset, før de returnerte med forsyningene.

Forsyningslinjen over Hoset ble kortvarig, det samme ble mobiliseringen på Hegra festning. Den 27. april besatte tyskerne Leksdalen. Dagen etter sendte de en større styrke til Hoset, hvor de brant ned et seterhus og et vedskjul. Seterhuset hadde fungert som forsyningslager. Fire menn ble samtidig tatt til fange og sendt til Trondheim. 30. april plasserte tyskerne vakter i hytter som lå langs forsyningslinja mellom Hoset og Hegra, slik at skipatrukkene ikke lenger kunne komme seg frem uhindret. Den 5. mai kapitulerer styrken på Hegra Festning. Se forøvrig *Stjørdalens krønike*, bind 13, side 135: *Da krigen kom til Hosetgrenda*.

Kjell Peder Moum, Øyvind Moum og John Einar Moum

7. Jordbruk i et marginalområde

På Hoset kan man se sporene av to åkerreiner. Denne ble undersøkt av «Ødegårdsprosjektet». Sporene etter utgravingen vises som en fordypning på tvers av åkerreina. Åkerreiner og åkerhakk oppstår når man stadig pløyer jorda i skrånende terreng. I øvre kant vil man da grave seg ned i et hakk, mens nedre kant vil få en oppsamling av transportert masse, en åkerrein. Området blir gradvis flatere og får form av en terrasse.

Andre synlige spor etter jordbruk i fortiden kan være rydningsrøyser. Dette er samlinger av stein som er ryddet vekk i hauger slik at jorden skal bli lettere å pløye. Åkerreina på Hoset er

datert til ca. 550 e. kr.. På denne tiden benyttet man redskaper som hakke, spade og ard for å dyrke jorda. Arden regnes som den første plogen. Arden har en pigg som går ned i jorda og et feste for trekkdyr. Når dyret trekker arden, lager piggen en fure i jorda som man kan så i. Folket på Hoset dyrket i all hovedsak korn, som ble bruk til grøt, brød og øl.

I Trøndelag finner vi de første sporene etter jordbruk langs kysten og i bygdene langs fjorden. Herfra sprer jordbruket seg oppover dalene, nordover og østover. I begynnelsen var det trolig vanligst å kombinere åkerbruk med andre ervervsformer som husdyrhold, jakt og fiske. Spor etter beitedrift finner vi fra steinalder på Hoset. Det vil si at man holdt husdyr her flere tusen år før man begynte å dyrke jorda. Også jernutvinning, som du kan lese om langs stien, har man holdt på med før man begynte med jordbruk.

Representanter fra familien Moum, lørdag den 22. august 2015

Bakerst f.v: Torbjørn Teigen, Tove Moum og Øyvind Moum

I midten f.v: May Britt Teigen m/Sunniva Teigen, Kjell Peder Moum, Inga Eline Moum, John Einar Moum og Anne Mali Moum m/Ingrid Størseth

Foran f.v: Vebjørn Teigen, Sverre Teigen og Kristin Størseth

Kulturstien ble åpnet av Mette Wanvik lørdag den 29. august 2015, i nærvær av nærmere 100 mennesker som virkelig satte pris på initiativet og arbeidet familien Moum hadde lagt ned.